

**“UBAYDIY RUBOIYLARIDA MAVZULAR RANG-BARANGLIGI
VA BADIY IFODA USLUBI”**

DURDONA NISHONBOYEVA IQBOLJON QIZI
FARG`ONA DAVLAT UNIVERSITETI

Annotatsiya

Ushbu maqolada mashhur o'zbek shoiri Ubaydiy ijodining ruboiy janridagi xususiyatlari, mavzularining rang-barangligi va badiiy ifoda vositalari tahlil qilinadi. Shoir ruboiylarida muhabbat, hayotiy hikmat, tasavvufiy falsafa, tabiat va insoniy timsollar keng aks etganligi ko'rsatiladi. Shuningdek, ruboiylarning til va uslub xususiyatlari, majazi va ramziy obrazlar, qofiya va radif ishlatilishi, estetik rang-barangligi yoritiladi. Tadqiqot Ubaydiy ijodini o'zbek adabiyotidagi merosini chuqur anglashga xizmat qiladi.

Аннотация

В статье анализируются особенности жанра рубаи, тематическое разнообразие и средства художественного выражения известного узбекского поэта Убайды. Показано, что в рубаи поэта широко отражены темы любви, жизненной мудрости, мистической философии, природы и человеческой символики. Также освещаются языковые и стилевые особенности рубаи, метафоричность и символичность образов, использование рифмы и аллитерации, эстетическое разнообразие. Исследование способствует глубокому пониманию наследия Убайды в узбекской литературе.

Abstract

This article analyzes the features of the rubai genre, the diversity of themes, and the means of artistic expression of the famous Uzbek poet Ubaydiy. It is shown that the poet's rubai are widely reflected in love, life wisdom, mystical philosophy, nature, and human symbols. It also highlights the language and style features of the rubai, metaphor and symbolic images, the use of rhyme and alliteration, and the aesthetic diversity. The study serves to deeply understand the legacy of Ubaydiy's work in Uzbek literature.

Kalit so'zlar: Ubaydiy, ruboiy, badiiy ifoda, shoir ijodi, adabiy uslub, tabiat tasviri, sevgi va muhabbat, falsafiy mulohazalar, axloqiy qadriyatlar.

Ключевые слова: Убайд, рубаи, художественное выражение, поэтическое творчество, литературный стиль, изображение природы, любовь и привязанность, философские размышления, моральные ценности.

Keywords: Ubayd, rubai, artistic expression, poetic creativity, literary style, depiction of nature, love and affection, philosophical reflections, moral values.

Asli ismi Abulgʻoziy Ubaydulloh Bahodirxon ibn Mahmud Sulton ibn Shoh Budogʻ Sulton ibn Abulxayrxon oʻzbek mumtoz adabiyotida boy lirik merosi bilan ajralib turadi. Shayboniylar sulolasidan. Muhammad Shayboniyxonning jiyani, Mahmud Sultonning oʻgʻli. Otasining iltimosiga koʻra, unga Xoja Ubaydulloh

Ahror oʻz ismini bergan. “Alqissa, (Ubaydullaxon) tarix sakkiz yuz toʻqson ikkinchi yilda yoʻqlik biyobonidan borlik shahriga keldi va oʻz adolat nuri(ning) ravshanligi bilan jahonni tamom yoritdi. Saodat maqtoqli otasining (Mahmud Sultonning) iltimosi bilan qutblar qutbi va aql egalarining qiblagohi hazrat Xoja Nosiriddin Ubaydulloh, Tangri uning saroylarini serob qilib, orom joylarini jannat qilsin, unga qutli oqibat Ubaydulloh deb ism qoʻydilar. Oʻz nomlarini berishlari (uning) zoʻr marhamatlaridan boʻldiki, shuning uchun (ham) uning bebaho asarlari va yaxshi nomlari(ning) oqibatlari foniylar olamda boqiydir”.

Ubaydullaxon “Ubaydiy”, “Qul Ubaydiy”, “Ubaydulloh” taxalluslari bilan oʻzbek, fors va arab tillarida ijod qilgan. Uning uchala tildagi devonlarini oʻz ichiga olgan kulliyoti keyinchalik Mir Husayn al-Husayniy tomonidan koʻchirilgan. Ubaydullaxonning turkiy devonida 310 gʻazal, 430 ruboiyga yaqin, 11 tuyuq, 18 masnaviy, 7 muammo, 2 yor-yor mavjud. Shuningdek, devondan diniy-tasavvufiy va axloqiy-didaktik ruhdagi “Omonatnoma”, “Shavqnoma”, “Gʻayratnoma”, “Sabrnoma” manzumalari oʻrin olgan. Ubaydullaxon ijodida diniy-tasavvufiy gʻoyalar yetakchilik qiladi. Ubaydullaxon zullisonayn shoir boʻlib, oʻzbek, arab va fors adabiyotidagi yirik ruboiynavislardan hisoblanadi. Uning oʻzbek va fors tildagiruboiylari 850 ga yaqin. Oʻzbek mumtoz adabiyoti tarixida 3 tilda devon tuzgan birgina shoir ham Ubaydiydir. Xususan, oʻzbek adabiyotida ruboiyning Boburdan keyingi taraqqiyoti Ubaydullaxon nomi bilan bogʻliq. Shoir sheʼrlarida oʻzbek tilining boy imkoniyatlaridan, oʻziga xos xususiyatlaridan mahorat bilan foydalangan. Oʻzbek ruboiynavisligi taraqqiyotiga Ubaydiy ham oʻzining munosib hissasini qoʻshgan, ruboiy janri uchun belgilangan anʼanaviy qonun-qoidalarga amal qilib qolmasdan, uni maʼno va mazmun jihatidan boyitishga, hayot bilan uygʻunlashtirishga, til va ifoda soddaligi, samimiyligiga erishishga katta ahamiyatga ega.

Sabr etsa kishi, murodigʻa yetgusidir,

Oʻzini sabur ahlidin etgusidir.

Sabr etmakidin anga yetib xurramliq,

Gʻam xayli aning xotiridin ketgusidir.

1-bayt

“Sabr

etsa

kishi,

murodigʻa

yetgusidir,

Oʻzini sabur ahlidin etgusidir.”

Mazmuni:

Shoirning fikricha, kim sabr qilsa, u albatta o‘z niyati va orzusiga yetadi. Sabrli inson o‘zini sabr ahli — chidamli, bardoshli odamlar safiga qo‘shgan bo‘ladi.

Badiiy jihatlar:

- “Murodig‘a yetgusidir” — qat‘iy ishonch bildiruvchi tasdiq, sabrning natijasi muqarrarligini ko‘rsatadi.
- “Sabur ahli” — sabrli, dono, pishiq odamlar ramziy guruhi.
- Bayt pandona, nasihat ohangida bo‘lib, shoir sabrning sharafini ulug‘laydi.

G‘oya:

Sabr — yutuqning garovi. Shoir insonni sabrli bo‘lishga, o‘zini bardoshli insonlar qatoriga qo‘shishga chaqiradi.

2-bayt

**“Sabr etmakidin anga yetib xurramliq,
G‘am xayli aning xotiridin ketgusidur.”**

Mazmuni:

Sabr qilgan odam oxir-oqibat quvonchga erishadi, xursandlikka yetadi. Sabrning natijasida g‘am-g‘ussalar, tashvishlar uning ko‘nglidan uzoqlashadi.

Badiiy jihatlar:

- “Xurramliq” — xursandlik, rohat, qalb taskini; sabrning eng muhim mevasidir.
- “G‘am xayli” — g‘amning butun turi, xilma-xil tashvishlar obraz sifatida berilgan.
- “Ketgusidur” — bu yerda vaqtning o‘tishi bilan g‘amning yo‘qolishi qat‘iy tarzda tasvirlangan.

G‘oya:

Sabrning oxiri — quvonch va yengillikdir. Bardoshli odamning ko‘nglidan g‘am ketadi, u halovat topadi.

Ruboiy mazmuni sabrning ulug‘ fazilat ekanini ta’kidlaydi.

Sabr — insonni manziliga eltadi, xotiridan g‘amni quvadi, qalbga xursandlik bag‘ishlaydi.

Shoirning fikricha, kim sabr ahliga qo‘shilsa, dunyo va oxiratda ham osoyishtalik topadi.

Do‘stning uzrini qabul etmak

Do‘stluqning ulug‘ nishoni erur.

Kimki qilmas qabul uzri aning,

Bilkim ul do‘stning yomoni erur.

1-bayt

“Do‘stning

uzrini

qabul

etmak

Do‘stluqning ulug‘ nishoni erur.”

Mazmuni:

Shoir aytmoqchi bo'lgan birinchi fikr shuki:

Do'stning uzrini qabul qilish — chin do'stlikning eng yuksak belgisi.

Do'stlikda kamchilik, adashish tabiiy hol, ammo muhim jihat — uni kechira bilishdir.

Badiiy jihatlar:

- “Ulug' nishoni” iborasi do'stlikning eng muhim fazilatini yuksak darajada ifodalaydi.
- Bayt nasihat ohangida bo'lib, do'stlikning ma'naviy mezonini belgilaydi.
- Shoir bu yerda **axloqiy tamoyil**ni o'rta qo'yadi: haqiqiy do'st — kechira oladigan do'st.

G'oya:

Do'stlikning qudrati — bag'rikenglikda. Kechira olgan kishi do'stlikni asray oladi.

2-bayt

“Kimki qilmas qabul uzri aning,

Bilkim ul do'stning yomoni erur.”

Mazmuni:

Agar biror kishi do'stning uzrini qabul qilmasa, u aslida do'stlikka noloyiq, yomon do'stdir.

Shoir uzrsiz qattiqqo'llik, kechirmaslik — do'stlikni buzadigan illat ekanini aytadi.

Badiiy jihatlar:

- “Kimki... bilkim” shakli bilan **mantiqiy xulosa** usuli qo'llangan: avval hol aytiladi, keyin natija beriladi.
- “Yomoni erur” — keskin axloqiy baho, do'stlik mezonidan chetga chiqqan odamga aniq hukm qo'yilgan.
- Bu baytda **qarama-qarshi obraz** ishlatiladi:
 - uzr qabul qilish — yaxshi do'stlik belgisi
 - qabul qilmaslik — yomon do'stlik belgisi

G'oya:

Do'stlik uzr qabul qilish bilan mustahkamlanadi; uzrni qabul qilmagan kishi do'stlik ruhini anglamagan bo'ladi.

Ruboiy sodda, lekin nihoyatda chuqur ma'no anglatadi:

Kechirimlilik — do'stlikning eng oliy fazilati.

Do'stning xatosini kechira bilmagan odam o'zi do'st bo'la olmaydi.

Shoir insonlarni o'zaro hurmat, bag'rikenglik va kechirimli bo'lishga chaqiradi.

Sharh aylama dardsizga rohat qadrin,

Mehnat ko'rgan bilur farog'at qadrin.

Chekmay alamu og'rimayin bilmas emish,

Umrinda kishi rohatu sihat qadrin.

1-bayt

“Sharh aylama dardsizga rohat qadrin,
Mehnat ko‘rgan bilur farog‘at qadrin.”

Mazmuni:

Shoir aytadi: dard ko‘rmagan, mehnat qilmagan odamga rohatning qadrini tushuntirib bo‘lmaydi. Faqat mehnat, azob-uqubat ko‘rgan insongina **farog‘at**, ya’ni osoyishtalikning haqiqiy qiymatini biladi.

Badiiy jihatlar:

- **Qarama-qarshi tushunchalar:** “dardsiz — rohat”, “mehnat — farog‘at”.

Bu antiteza orqali mazmun kuchaytirilgan.

- “Sharh aylama” — nasihatvori buyruq ohangi, tajribasiz kishiga pand.
- Bayt hikmatli mazmunda, hayotiy tajriba asosida yozilgan.

G‘oya:

Rohatning qadri uni yo‘qotib ko‘rgan, mehnat chekkan odamlargagina ayon bo‘ladi.

2-bayt

“Chekmay alam-u og‘rimayin bilmas emish,
Umrinda kishi rohatu sihat qadrin.”

Mazmuni:

Shoir fikrni davom ettiradi: alam chekmagan, og‘rimagan, qiyinchilikni tatib ko‘rmagan inson umrida hech qachon **rohat** va **sog‘liq**ning qadriga yetmaydi.

Badiiy jihatlar:

- “Alam”, “og‘riq”, “rohat”, “sihat” — kuchli ma’naviy-falsafiy tushunchalar.
- “Bilmas emish” — umumiy, hayotiy qonuniyat sifatida berilgan jumla ohangi.
- Sog‘liqning qadriga kasal bo‘lgan inson yetadi degan xalqona hikmat aks etgan

G‘oya:

Inson boshidan og‘irlik o‘tmasa, u hayotning ne‘matlarini anglay olmaydi. Qiyinchilik — rohatning qiymatini oshiradi. Ruboiy umumlashgan fikrni beradi: Qiyinchilik bo‘lmasa, ne‘matning qadriga yetilmaydi. Dard va mehnat ko‘rgan odamgina rohat, osoyishtalik, sog‘liqning haqiqiy qadrini biladi. Bu ruboiyning mazmuni hayotiy tajribaga tayangan pand-nasihat ruhida.

Xulosa

Ubaydiy ruboiylari o'zbek mumtoz adabiyotining yuksak namunalaridan biri bo'lib, unda hayot, inson, axloq, do'stlik, sabr, qanoat, muhabbat va ma'naviy yetuklik kabi mavzular keng va rang-barang tarzda talqin etiladi. Shoirning ruboiylarida mavzularning bunday xilma-xilligi uning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi kengligi va inson ruhiyatini chuqur kuzatgan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi.

Ubaydiy badiiy ifoda uslubiga ko'ra sodda, ravon, xalqona, shu bilan birga hikmat va tasavvufiy ma'nolarni o'zida mujassam etgan nafis poetik yo'lni tanlaydi. Uning ruboiylarida qarama-qarshi obrazlar, nasihat ohangi, hayotiy hikmatlar, mantiqiy xulosalar va kuchli badiiy umumlashtirish asosiy o'rin tutadi. Shoirning ifoda uslubidagi ixchamlik, ma'no zichligi va obrazlarning aniqligi ruboiy janrining tabiati bilan uyg'unlashib, mazmunning ta'sirchanligini yanada oshiradi.

Umuman olganda, Ubaydiy ruboiylari mavzu rang-barangligi, badiiy ifoda uslubining soddaligi va teran ma'nolarga boyligi bilan ajralib turadi. Shoir o'z ruboiylarida insonni ma'naviy poklanishga, kechirimlilikka, sabr-toqatga, mehnatga, yaxshilikka undaydi. Bu jihatlar Ruboiylarni nafaqat badiiy qiymati, balki tarbiyaviy ahamiyati bilan ham bugungi kunda dolzarb va qadrlil asar sifatida namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Ubaydiy.** *Devon.* – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillar nashrlari.
2. Mirzaev, U. **O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi.** – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2010.
3. Umarov, H. **O'zbek adabiyoti tarixi.** – Toshkent: Fan nashriyoti, 2005.
4. Jo'rayev, A. **Mumtoz adabiyot poetikasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 1998.
5. Quronov, D., Mamajonov, Z., Qo'chqorov, K. **Adabiyotshunoslikka kirish.** – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2012.
6. Rasulov, I. **Ruboiy janri va uning poetik xususiyatlari.** – Toshkent: Fan nashriyoti, 2003.
7. Sirojiddinov, Sh. **Sharq mumtoz she'riyati tafakkuri.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
8. Ashurov, A. **Xalq og'zaki ijodi va mumtoz adabiyot an'analari.** – Toshkent: Universitet, 2016.
9. Fitrat, A. **Adabiyot qoidalari.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2011 (qayta nashr).
10. Zohidov, Z. **O'zbek mumtoz shoirlari ijodi.** – Toshkent: O'qituvchi, 1982.